

AJALOOLISED TAPEEDID

Ajalooliste tapeetide mainimisel kangastuvad paljudele inimestele nõukogudeaegsed pruunides, roosades ja beežides toonides seinakatted, mida leidub elamutes ja korterites veel kihtide viisi. Kuid kui vaadata natuke kaugemale minevikku, sügavamale tapeedikihtide alla, avaneb uurijale hoopis teine pilt.

Paberist seinakatteid on interjööride kaunistamiseks järjepidevalt kasutatud juba üle 300 aasta. Vanim tapeedinäide pärineb 16. sajandi Inglismaalt. Hetkel Eestis teada olevad vanimad tapeedid on Tallinna vanalinnast, Nunne 2 hoonest leitud nn etruski mustriga tapeedi fragmendid, mis on dateeritavad 1790ndatesse.

Nunne 2 laest leitud teadaolevalt vanimad tapeedifragmendid Eestis. Sama ruumi seinalt avastatud bordüür.

Tapeet on sama tähtis osa ajaloolisest interjöörist kui antiikne mööbel, seina- ja laemaalingud, parkett ja tekstiilid. Sarnaselt teistele ruumikujundusdetailidele esindab tapeet kindlat ajajärku, stiili ning jutustab endiste omanike ilumeelest, harjumustest ning sotsiaalsest staatusest. Tapeete analüüsides on võimalik määratleda ka ruumi ajalooline otstarve ning saada terviklikum ülevaade selle ajaloolisest kujundusest.

Ülal: 19. sajandi interjöör.
TLM Fn 8516:13

Vasakul: Tapeedifragment, mille terviklik muster on näha arhiivi fotol.
See on moodustanud tahveldise osa seina alumises pooles.

Eestis on siiani ajaloolistele tapeetidele vähe tähelepanu pööratud. Suur hulk väärtuslikku materjali on enne restaureerimistöid seintelt maha kistud ning läbi uurimata ära visatud. Sellest on äärmiselt kahju, sest need fragmendid, mis meile jäänud on, annavad aimu väga rikkalikust tapeedivalikust ning huvitavatest seina kujundusskeemidest.

AJALUGU

Tapeedid on alati imiteerinud erinevaid luksuslikke materjale, sealhulgas siidi, gobelääne, nahka, kipskaunistusi, seinamaalinguid, puitu ja marmorit.

Vanimad tapeedid olid monokroomsed ornamendilehed, mis trükiti väikestele kaltsupaberilehtedele musta trükitindiga. Nendega kaeti nii seinu kui ka kappide ja karpide sisemusi. Puidumustrit, intarsiat või heraldilisi motiive kujutavaid pabereid on leitud ka lagedelt.

Monokroomne ornamendileht.

17. sajandi lõpust pärinev šabloonide abil valmistatud tapeet.

17. sajandil hakati mustvalgetele mustritele lisama värvi, mis kanti aluspaberile nahast lõigatud šabloonidega. Levinuimad toonid olid sinine, oranž, roosa ja roheline. Sajandi lõpus hakati üksikuid paberilehti otsapidi kokku kleepima, et neid rullidena ladustada, trükkida ja müüa. Sel ajal kujunes välja tapeedirulli standardmõõt, mis on ligikaudsena kasutusel tänaseni (10 x 0,52 m).

Lihtsaid ühe-kahevärvilisi tapeete kasutati teenrite ja lihtrahva eluruumide viimistlemiseks, kuid trükitehnikate arenedes muutusid tapeedid tavaliseks ka uhkemates interjöörides.

18. sajandi algust iseloomustavad luksuslikud samettapeedid, mis imiteerivad gobelääne.

Gobelääne imiteerivad samettapeedid.

Nii tolleaegsete kui ka hilisemate tapeetide puhul kehtib lihtne reegel – mida suurem muster, seda luksuslikum ja kallim tapeet. Suurimad mustrikordused olid 90 – 120 cm pikkused. Sellised mustrid olid kasutusel enamasti kabinettides, esindus- ja söögitubades.

Värvilisi tapeete trükiti enamasti kriidist, pigmendist ja loomsest liimist valmistatud värvidega.

Uhkeldavates barokk- ja rokokkointerjöörides muutus tapeet väga tavaliseks. Moodi tulid triibud, pitsi ja väreleva siidi imitatsioonid, graafilisi lehti kujutavad mustrid, marmoreeritud paberid ning erinevate allegooriliste stseenide ja arabeskidega paneelid. Väga hinnatud olid ka Hiinast toodud käsitsimaalitud tapeedid, mida Euroopa tapeeditootjad imiteerisid veel 19. sajandi lõpuni.

Vasakul: Maidla mõisa marmoreeritud tapeet.
Ülal: 1880ndatest pärinev hiinapärane tapeet Puurmani mõisa seinal.
All: Barokk- ja rokokkointerjöörides armastatud triibu motiiv.

1830. aastate lõpust alates oli võimalik toota paberit ühtse rullina, mis hõlbustas tapeetide tootmist. 1840ndatel hakati katsetama automaatset trükkimist kõrgreljeefrullidega. Suurenenud toodangumaht tähendas kvaliteedi ja hindade langemist, mistõttu tapeet muutus kõigile kättesaadavaks.

Tolleaegne tapeediturg pakkus suurt valikut. Perekondlikes eluruumides kasutati heledal põhjal suureõieliste mustritega tapeete, karamelltrükis teostatud siidiimitatsioone, drapeeritud pitsi ja tülli kujutavaid mustreid. Raamatukogudesse, söögitubadesse ja piljardiruumi sobisid tumedad raamistatud tapeedid, mis tihti kujutasid tihedat lehestikku, gobelääne või kullatud nahka. Kamina- ja uksepealsed kaunistati dekoratiivsete paneelidega. Ka erinevaid illusionistlikke arhitektuurseid detaile sai tapeedina seina kleepida. Rikkam tarbija sai endale lubada loodusvaateid, antiikmütoloogiat või ajaloolisi stseene kujutavaid panoraamtapeete.

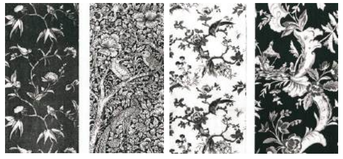
1840ndatele omased suureõieliste mustritega tapeedid.

Tapeete reklaamiti naisteajakirjades, ajalehtedes ja rahvusvahelistel näitustel. Keskklass ja jõukamad tarbijad konsulteerisid tapeedi valikul ruumikujundajatega.

19. sajandi lõpul hakkasid populaarsust võitma sünteetiliste lisanditega pestavad tapeedid (PVC kattega) ja linoleumi eellased. Esikutes, trepikodades, köökides ja vannitubades kasutati pestavaid keraamiliste plaate, puitu või kivi imiteerivaid tapeete.

Sajandi vahetusele on iseloomulikud nii juugendlikud mustrid kui ka tikandeid ja kootud tekstiile imiteerivad tapeedid. 1920ndate tapeetidele on omased lihtsustatud geomeetrilised vormid, peened ja lõigutud servadega bordüürid. Valdavaks on sügavad soojad toonid. Detailide rõhutamiseks kasutati palju metalseid toone ja sädelevaid värve.

Kontrastiks ühevärvilistele seintele pakkus tapeediturg ajalooliste stiilide koopiaid, stiliseeritud taimornamente, maastikuvaateid ja hiinapäraseid mustreid. Tavalised olid ka murtud toonidega ja häguse kujundusega ning ühevärvilised tapeedid, mis pakkusid mööblile neutraalset tausta.

Teise Maailmasõja ajal ning pärast seda hakkasid levima Skandinaavia firmade tapeedid, mis olid enamasti monokroomsed ning kujutasid lihtsustatud taimornamente, geomeetrilisi ja abstraktseid kujundeid.

Okupatsiooni ajal toodi tapeete Eestisse kõige enam Moskva, Kiievi ja Riia paberivabrikutest, erikaubana ka Soome, Rootsi & Pihlgreni modernse kujundusega seinakatteid.

Eestis leidub ajaloolisi tapeete pea igal pool – linnamajades, taludes, mõisates, valitsejahoonetes. Arvestades meie külma kliimat, on tapeete kasutatud nii ruume isoleeriva materjali kui ka kujunduselemendina.

Seetõttu on elu- ja pereruumid olnud enamasti tapetseeritud. Harvemini kasutatavates esinduslikes ruumides kaunistati seinu maalingute ja luksuslike tapeetidega.

Käsitsitrükitud tapeete leidub paljudes mõisates ja jõukates linnamajades, kuid antud tehnikas valminud bordüüre on kasutatud suurel hulgal ka miljöövääruslikes piirkondades asuvates lihtsamates hoonetes. Valdav osa tapeetidest on toodeti valtstrüki tehnikas.

Paremal: Tallinnas J. Kõleri 9 asunud nüüdseks lammutatud majast pärinevad bordüürid.

All: Maalitud tapeet Viimsi mõisa fuajee laes.

Kõige lihtsam on eristada koridoride, köökide ja vannitubade tapetseerimiseks mõeldud keraamilise plaadi või kivi imitatsiooniga seinakatted, mida leidub paljude puithoonete üldkasutatavates ruumides.

Enamik leitavast materjalist on dateeritav 19. sajandi lõpukümnenditesse ja II maailmasõja eelsesse aega. Enne sõda on tapeedi valikut kujundanud Kesk-Euroopa ja Venemaa mõjud. Keeruline on välja tuua just Eestile omast kujundusjoont. Sarnaselt Saksamaale domineerisid 19. sajandi lõpus Eesti interjöörides tumedad toonid ja suured mustrid, mis katsid kogu seinapinda. Magamistubades kasutati heledamaid lille-ja lehemustreid. Paljudel juhtudel on kasutatud laekarniisi või peegelvõlvi all jooksvat tapeedi toonist tumedamat peent bordüüri. Üksikutel juhtudel on kasutatud ka tahveldist imiteerivaid laiu bordüüre, mis asusid seina alaosas.

20. sajandi algust iseloomustavad juugendlikud suured lillemustrid, heleda triibu ja geomeetriliste kujunditega ning ühevärvilised puitliistudega raamistatud tapeedid. Bordüüride laius varieerub väga kitsast (3-5 cm) väga laiani (15-20 cm). Neid on kasutatud nii tapeetidel kui värvitud seintel.

TEHNIKAD JA KASUTATUD MATERJALID

Kõige vanemad trükitehnikad on šabloon- ja kõrgreljeeftrükk, millele järgnesid valtstrükk ning serigraafia ehk siiditrükk. Tänapäeval kasutatakse tapeetide tööstuslikuks tootmiseks fleksograafiat ja lasertrükki.

Šabloontrükk

Trükkimiseks kasutatud šabloone lõigati loomanahast. Värvidena tarvitati gallustinti ja liimvärve.

Kõrgreljeeftrükk

Tehnika eripära seisneb puidust graveeritud trükiplokkide kasutamises. Iga värvi jaoks on vaja erinevat plokki, mille mõõtmed varieeruvad vastavalt mustrikorduse suurusele. Trükkimiseks kasutati liim- ja kaseiinvärve.

Eri värvid ja kujundid joonistuvad selgelt välja, st ei segune üksteisega. Tapeedi pind tundub katsumisel kergelt reljeefne.

Valtstrükk

Kui 1830ndatel aastatel hakati valmistama tapeedipaberit rullina, andis see tõuke uue trükitehnika – valtstrüki - kujunemisele. Sarnaselt puiduplokkidele kasutatakse ka valtstrüki puhul kõrgreljeeftrüki võtet, ainus erinevus on trükkimiseks kasutatavad rullid ehk valtsid, mis võimaldavad tapeete toota suuremates kogustes ja palju kiiremini kui plokkidega. Iga värvi jaoks on vaja eraldi valtsi.

Keraamilisi plaate kujutav muster.

19. saj lõpu Eesti interjöörides domineerisid tumedad toonid ja suured mustrid.

Valtsidega trükitud tapeetidele on omane maaliline efekt. Erinevaid värve kantakse paberi pinnale kiirelt üksteise järel, mistõttu ei jõua need täielikult kuivada ning segunevad üksteisega. Hästi säilinud või uute tapeetide puhul on võimalik eristada nn huult ehk värvivalli, mis tekib kohtadele, kus valts on viimasena paberi pinda puudutanud.

Serigraafia ehk siiditrükk

Serigraafia ehk siiditrüki tehnikas hakati tapeete valmistama 1950. aastatel. Trükkimiseks kasutati eelnevalt valgustundliku materjaliga töödeldud siidiga kaetud raame ning spetsiaalseid trükivärve. Ühe raamiga sai trükkida vaid ühte värvi. Siiditrükk võimaldab väga peente ja graafiliste mustrite trükkimist. Reljeefi see trüki tehnika paberi pinnale ei jäta. Mustrit või kujutist väga lähedalt uurides võib märgata siidist jäänud peent struktuuri värvi pinnal.

Tapeetide tootmise kohta Eestis on vähe viiteid, siiski leidub arhiiviallikad, mis räägivad 1880ndate alguses Tallinnas tegutsenud Revaler Tapeten Fabrik`ist, kus toodeti tapeete nii valts- kui ka plokitrükitehnikas. Pärast sõda on Eestis tapeete tootnud näiteks Kohila Paberivabrik ja Polümeeri Tehas.

TAPEETIDE SÄILITAMINE

Ajalooliste tapeetide säilitamisel on eristatavad kaks põhimõtet: seinalt eemaldatud fragmentide säilitamine ja suuremate pindade säilitamine in situ ehk algsel kohal.

Eestis on eelkõige tegeletud ajalooliste tapeedifragmentide säilitamisega. Põhja- ja Kesk-Euroopas on aga juba 1980ndate algusest tähtsustatud ajalooliste tapeetide säilitamist algsel kohal. Ajalooliste interjööride taastamisel on veel levinud tapeedifragmentide või fotode eeskujul rekonstrueeritud tapeetide kasutamine. Euroopas on mitmeid rekonstrueeritud tapeete tootvaid firmasid.

Jõgevamaal Puurmani mõisa söögisaali, Hiina salongi ja mõisaproua toa seinakatted on ühed vähesed *in situ* säilitatud ja restaureeritud tapeedid Eestis.

Kui seintel on alles suurel hulgal ajaloolist tapeeti, tasub kaaluda selle säilitamist algsel kohal kogu mahus. See annab ruumile/hoonele lisaväärtust!

Tapeeti kahjustavad tegurid jagunevad järgnevalt: niiskus, UV-kiirgus, bioloogilised (hallitus, putukad, närilised) organismid ja mehhaaniline rikkumine (nühkimine, kraapimine, rebimine). Nendele võivad lisanduda inimtegevusega seotud kahjustused, näiteks tahm, pori- ja/või värvipritsmed jms.

Lihtsaim meetod, millega iga tapeete säilitada sooviv maja- või korteriomanik hakkama saab, on pindmise mustuse eemaldamine pehme pintsliga. Kõvemini kinnitunud mustuse eemaldamiseks võib proovida kunstitarvete poest kättesaadavaid söekustutuskumme. Mida pehmem, seda parem. Puhastusproove tuleks teha seina varjatud piirkondades. Rebenenud ja seinalt lahti tulnud tapeeti saab tagasi kleepida tavalise lahja tapeediliimiga või nisutärklise kliistriga.

Tapeetide säilitamise keerukamate etappide läbimiseks tasub küsida spetsialisti nõu.

Puurmani mõisa söögisaali tapeet enne restaureerimist.

In situ restaureerimine.

All: Pärast restaureerimist.

Tapeetide uurimine koduste vahenditega

Enne remonti või lammutustöid tuleks uurida kogu tapeetseeritud seinapinda, mitte juhuslikust kohast tükk tapeeti maha kiskuda. Aegade jooksul on seinte kujundusskeem palju muutunud, mistõttu tuleks enne tapeedikihtidesse kaevumist tutvuda hoone ajalooga ning sellest lähtudes hinnata, millisesse ajavahemikku võib leitav materjal kuuluda. Ühes ruumis võib olla mitu väärtuslikku ajaloolise tapeedi kihti!

Iseseisvalt tapeete uurides on soovitatav koostada hoones või ruumis leiduvatest tapeetidest kataloog, milles on välja toodud erinevatest kihtidest leitud tapeedid ning nende juurde kuulunud bordüürid. Kataloogis tuleks võimalusel näidata tapeedipaani laiust ning kogu mustrikordust näitav fragment. Kui see osutub aga võimatuks, tuleb säilitada väiksem tükk.

Tapeedipaani servas olev kontrollriba võib anda palju huvitavat informatsiooni, sealhulgas mustrimudeli numbri, mõnikord mustri nime, tootja ja valmistamisaasta, mis aitab tapeedi dateerimisele kaasa paremini kui maku-latuurina kasutatud ajaleht.

Kataloogi koostamiseks tasub tapeet paanilaiuselt seinalt maast-laeni lahti lõigata, et saada ülevaade kogu seina kujundusest. Kui seda pole võimalik teha, tuleks lõigata paanilaiused ning umbes 50 cm pikkused tükid lae alt ja puusakõrguselt, kus on bordüüre enim kasutatud. Tasub uurida ka nurki ning põranda- ja ukseliistu taguseid pindu.

Ühe ruumi seintelt leitud tapeetidest koostatud kataloog.

Tapeedikihtide üksteisest eraldamiseks on kaks meetodit. Esiteks võib proovida kihte üksteisest eraldada väikese ümara spaatli või puidust grillitiku abil. See tehnika ei sobi, kui tapeediliim ei anna järele ning tapeedipaber puruneb. Teiseks võib panna seinalt eemaldatud tapeedipakid ühtlaselt niisutatud ajalehtede vahele (4-5 lehte) ning katta kilega, et niiskus mõjuks. Ajalehed ei tohiks veest tilkuda! Tapeedid võivad niiskuma jääda 5-8 tunniks. Seejärel tuleb tapeedid üksteisest ettevaatlikult spaatli abil eemaldada ning lasta ajalehepaberite vahel kuivada. Hea oleks veel kergelt niiskeid tapeedifragmente puidust või vineerist plaadi all ajalehtede või happevabade paberite vahel pressida. Kui tapeedid on kuivatatud, tuleb neile hariliku pliiatsiga õrnalt märkida leiukoht, tuba, fragmendi eemaldamise kõrgus ja kiht. Näiteks: Tatari 22; tuba 2; alt 4. kiht, 1,3 m kõrguselt.

Pärast seismist 5-8 tundi niiskete ajalehtede vahel saab tapeedikihte hõlpsalt üksteisest näiteks spaatli abil eraldada.

Seinalt eemaldada õnnestunud tapeedifragmente kokku sobitades on võimalik saada mustrist hea ettekujutuse.

Huvitavat lugemist:

www.wallpaperinstaller.com
www.wallpaperscholar.com
www.historicwallpapering.com
Museovirasto tapeedi kataloog: http://tapetti.nba.fi
Tapeedi kollektsioonid ja muuseumid Euroopas ja mujal:
Geffrye Museum (Inglismaa): www.geffrye-museum.org.uk
Victoria & Albert Museum (Inglismaa): www.vam.ac.uk/nal/guides/wallpapers/index.html
Whitworth Gallery (Inglismaa): www.whitworth.manchester.ac.uk/
Musee Papier Peint Rixheim (Prantsusmaa): www.museepapierpeint.org
Deutsches Tapeten Museum Kassel (Saksamaa): www.museum-kassel.de

KUI TEGEMIST ON MÄLESTISEGA VÕI MUINSUSKAITSEALAL PAIKNEVA EHITISEGA, KONSULTEERI KINDLASTI ENNE TÖÖDE ALUSTAMIST MUINSUSKAITSEAMETI SPETSIALISTIGA!

Muinsuskaitseamet
Uus 18, 10111 Tallinn
Telefon: 6403050
Faks: 6403060
E-post: info@muinas.ee
www.muinas.ee

Koostaja: Kadri Kallaste
Toimetaja: Kais Matteus

Do it 100% 100% korduvkasutusega kiust valmistatud trükipaber